

PRVA POVIJEST HRVATSKOG UMIJEĆA PLOVIDBE

UDK 656.61.052(091)949.713

Pregledni rad

Review

Boris Franušić, Povijest navigacije u Hrvata / The History of Navigation in Croatia (Dubrovnik, Pomorski fakultet / Maritime Faculty, 1994), 242 pp.

Imati napisanu povijest - to je oduvijek bila mjera uljudenosti nekoga naroda. Napisati povijest neke discipline - to je uvijek bio neotklonjiv izazov za istraživača. Povijest jedne znanstvene discipline od njezinih početaka do današnjega dana najbolje svjedoči o narodu koji ju je u tijeku povijesnih zbivanja napisao blistavim prinosom svojih najbistrijih umova, ali upozoravaju i čitatelje iz drugih sredina na ostvarene domete naroda koji živi "tu, pokraj, u susjedstvu" ili "daleko". Hrvati, treba li podsjećati, imaju tek nekoliko napisanih povijesti, primjerice povijest književnosti, povijest umjetnosti, povijest znanosti. Za neke kraljevske discipline gdje su tijekom minulih stoljeća imali važnu ulogu u svjetskim razmjerima, Hrvati ih nemaju. Nemaju, primjerice, povijest svoje filozofske i teološke baštine. S knjigom Borisa Franušića, što ju je izdao Pomorski fakultet prigodom XV. simpozija "Teorija i praksa brodogradnje i brodarstva: In memoriam prof. Leopold Sorta", održanoga u Dubrovniku 19.—21. svibnja 1994., Hrvati su bogatiji za jednu povijest. Zbog prve povijesti hrvatskog umijeća plovidbe, i pisac i izdavač zaslužili su trajnu zahvalnost hrvatskih naraštaja.

Izbor metode istraživanja

Pisac je u knjizi *Povijest navigacije u Hrvata* slijedio promišljenu metodologiju u istraživanju i vrednovanju doprinosa Hrvata prirodnim i egzaktnim znanostima koju su postavili i na povijesnoj građi provjerili dr. Mirko Dražen Grmek i dr. Žarko Dadić, pioniri tih istraživanja u Hrvata. To znači da je u povijesni prikaz navigacije u Hrvata uključio:

- (1) doprinos Hrvata na hrvatskom tlu
- (2) doprinos Hrvata u inozemstvu
- (3) doprinos stranaca ostvaren na hrvatskoj obali Jadrana.

Tek kad se obrade prožimanja tih triju dionica, nastaje povijest jedne znanstvene discipline u Hrvata koja može izdržati temeljitu metodološku provjeru. Usvojivši takvo metodološko polazište, Franušić je u svojoj knjizi s pravom obradio (da spomenem najistaknutije primjere) djelovanje Splitsanina Vremana u Macau, Korčulanina Paletina u Veneciji, Riječanina Orlanda u Trstu, Dubrovčanina Ruđera Boškovića u Parizu i Zadrana Šimuna Stratika u Padovi. Jednako tako, s pravom je, primjerice, spomenuo dvojicu nastavnika nautike tijekom 18. stoljeća: franjevca Giorgia, rodom iz Verone, koji je djelovao u Perastu, i Luigia Capuana, profesora na riječkoj nautici. Da nije tako postupio, da se ograničio samo na djelovanje Hrvata na hrvatskom tlu, kako se to zna događati sa sintezama u mnogim disciplinama, nastao bi groteskni torzo.

Likovi koji su obilježili hod stoljeća

Djelo je strukturirano u tri vremenska razdoblja:

- (1) do kraja 18. stoljeća
- (2) 19. stoljeće
- (3) 20. stoljeće.

Odabir vrijednih rezultata po razdobljima dobro je promišljen. Split, Zadar, Korčula, Dubrovnik, Lastovo, Perast, Varaždin, Rijeka, Prčanj, Kotor, Hvar - samo su neki gradovi iz kojih hrvatski velikani kreću na prvu plovidbu.

16. stoljeće odlikuje se raznovrsnošću interesa za navigacijske i srodne probleme. Zadrana Federik Grisono ponudio je vlastito tumačenje plime i oseke. Teorijske raščlambe sadrže spisi Korčulanina Vinka Paletina i Dubrovčanina Nikole Sagroevića. Nikola Nalješković razmatrao je postupak određivanje visine pola za različite položaje Sunca i motritelja. Lastovac Vicko Volčić istaknuo se izradbom portulana i utemeljenjem kartografske radionice u Livornu.

Iz 17. stoljeća vrijedi izdvojiti četvoricu: Ivana Vremana zbog prvih mjerenja magnetske deklinacije na putovanju Lisabon-Goa-Macao 1615.-1616. godine, Marka Martinovića zbog nautičkog tečaja za ruske pitomce u vrijeme prosvjetiteljskih napora ruskog cara Petra Velikog, Julija Balovića zbog rukopisnog

* Dr. Ivica Martinović, Institut za filozofiju, Zagreb
Voditelj kolegija Filozofija prirode na hrvatskim studijama
Sveučilišta u Zagrebu

Na otvorenju ^{XI} simpozija "Teorija i praksa brodogradnje"
 u Karalovcu, Mladina Družica, 19. srpnja 1994.

Karikature akademskog slikara Iva Grbića napravljene prigodom predstavljanja knjige: (odozgo prema dolje)
 Boris Franušić (autor), Ivica Martinović (promotor), Miše Martinović (glumac)

priručnika za brodskog pisara Pratiche Scriveranesche i Petra Damjana Ohmučevića zbog postupka za određivanje brodskog volumena važnog za brodograđevne poslove.

U 18. stoljeću posebno su zasluge stekla tri isusovca. Ferdinand Konščak predvodio je 1746. godine ekspediciju na čamcima uz obale Kalifornijskog zaljeva da bi još jednom potvrdio da je Kalifornija poluotok, a Franjo Orlando u istom je razdoblju utemeljio javnu nautičku školu prvo u Trstu, a zatim u Rijeci. Navigacijska dimenzija Boškovićeva djela zastupljena je njegovim priručnikom za mornara iz francuskog razdoblja i, nešto prije toga ranijim prijedlogom sveučilišnim vlastima u Paviji da knjižnicu osprke nautičkim djelima, kako bi mu bilo moguće privatno poučavati studente iz nautike. Nije izostavljen ni Boškovićev suvremenik Šimun Stratićko, polihistor iz Zadra i ugledni profesor padovanskog sveučilišta, kojega su hrvatska povijesna istraživanja znala "zaboraviti".

Među piscima iz 19. stoljeća dva imena zaslužuju posebnu pozornost: Eugen Jelčić i Juraj Carić. Nizom od 19 svojih knjiga Kotoranin Eugen Jelčić postao je najutjecajnijim hrvatskim nautičkim pedagogom u drugoj polovici 19. stoljeća i na prijelazu u 20. stoljeću. Nautika Hvaranina Jurja Carića, prvi nautički udžbenik na hrvatskom jeziku koji se uspio probiti u škole tek 28 godina nakon objavljivanja u Bakru, opisana je kao dokument koji je pratio narodnu sudbinu. Podrobno su opisana dva iznimna pothvata hrvatskih kapetana: put oko svijeta Ivana Visina brikom *Splendido* 1852. godine i put preko Atlantika Nikole Primorca u brodicu *The City of Ragusa* 1870. godine.

U prikazu dostignuća u 20. stoljeću se osobito pozabavio nautičkim tablicama Čira Carića, Stjepa Kotlarića i Petra Čumbelića, te udžbenicima Antona Simovića. Stvar je intelektualnog poštenja, a piscu služi na čast što je, premda bijaše sudionikom negdašnjih znanih polemika, smireno i samozatajno prosudio znanstveni doprinos

navigaciji koji su polučili istraživači iz 2. polovice 20. stoljeća. U dvadesetom stoljeću opisane su i nedavne promjene u školstvu i periodici, te dosezi u enciklopedijskom i leksikonskom izdavaštvu, dakako s naglaskom na Pomorskoj enciklopediji i Pomorskom leksikonu, koji je uspio ispraviti neke skandalozne propuste u abecedaru Pomorske enciklopedije.

Ovaj popis najsposobnijih umova i najvažnijih navigacijskih dostignuća nepobitno potvrđuje da je Franušić pri pisanju sjedinio nekoliko tematskih područja. Izravno rečeno, pisac je usporedno prikazao tri pravca u razvoju navigacije među Hrvatima:

- (1) razvoj istraživačkog interesa i znanstvenog doprinosa
- (2) razvoj školskih ustanova
- (3) razvoj školske literature i pomorske periodike.

Dometi izdanja

S izvrsnim osjećajem za mjeru, pisac je u ovu knjigu ugradio rezultate svojih dugogodišnjih istraživanja iz povijesti navigacije, osobito istraživanja spisa Eugena Jelčića, Franje Orlanda i Ruđera Boškovića. U vremenskom rasponu od 1969. do 1993. nastajali su znanstveni radovi i sitniji prilozi koji su u središtu pozornosti imali upravo umijeće plovidbe hrvatskoga čovjeka. Njih, kako se može izbrojiti u uzornoj bibliografiji na kraju ove knjige, ima 32. Tom razdoblju i istom istraživačkom interesu pripadaju i Franušićev magistarski i doktorski rad. Uz to, sa znanstvenim je poštenjem on upotrijebio vrijedne rezultate i mnogih drugih istraživača hrvatskog pomorstva.

Time je pisac ostvario znanstveno djelo koje prvi put sintetički prikazuje razvoj navigacije i srodnih disciplina u Hrvatskoj i među Hrvatima u vremenskom rasponu od pet stoljeća, od početka 16. do kraja 20. stoljeća. Prava vrijednost rukopisa dolazi do punog izražaja ako se usporede spoznaje o navigaciji u Hrvata u Franušićevoj knjizi u dvama sintetičkim prikazima: Branko Kojić - Radojica Barbalić, *Ilustrirana povijest jadranskog pomorstva* (Zagreb: Stvarnost, 1975.) i Ivo Hekman, *Povijest pomorske navigacije* (Zadar: Jugotanker; Rijeka: Fakultet za pomorstvo i saobraćaj, 1990.). U Kojićevoj i Barbalićevoj kronologiji događaja iz "jadranskog" pomorstva za razdoblje 1500.—1800. (pp. 64.-117.) povijest navigacije u Hrvata predočena je s četiri podatka. Četiri podatka za 300 godina plovidbe! Spomenuti su Vinko Paletin i Marko Martinović, pa je 1754. godine zabilježeno otvorenje prve javne nautičke škole u Trstu, ali ne i ime njezina utemeljitelja isusovca Franje Orlanda. Ipak, Orlando je spomenut kao utemeljitelj javne nautičke škole u Rijeci.

Dojam nakon čitanja Hekmanove knjige još je bolji. Vinko Paletin uspio se probiti samo u bilješku, Bošković i Orlando nisu uopće spomenuti. U poglavljima "Razvitak astronomske navigacije" i "Razvitak nautičke navigacije" ne spominje se nijedno hrvatsko

ime. U poglavlju "Pomorske karte" nema Volčičevih portulana iako se oni čuvaju u najznamenitijim svjetskim knjižnicama. A ograničio sam se na najzornije primjere. Franušićeva je knjiga bila prijeko potrebna.

Povijest navigacije u Hrvata opremljena je likovnim prilogom koji još jednom ističe najvažnije domete Hrvata u navigaciji. Volčičev portulan iz Vatikanske knjižnice i Konščakov zemljovid Kalifornijskog zaljeva imaju među tim prilozima počasno mjesto. Uvrštene su i fotografije svih zaslužnih iz 20. stoljeća. Izdanje je popraćeno nužnim kritičkim aparatom: bilješkama, bibliografijom i kazalom imena. Bio je to plemeniti trud koji je prijeko potrebit u svakoj znanstvenoj monografiji, ali ga naši izdavači, na žalost, često izbjegavaju. Bibliografija i kazalo jamče bitno bolju uporabu Franušićeve knjige.

Djelo je dostupno i inozemnom istraživaču i čitatelju jer je riječ o dvojezičnom hrvatsko-engleskom izdanju. Zbog te dalekovidne odluke, koja je zahtijevala dodatne napore i bitno otežala prijelom knjige, izdavač Pomorski fakultet u Dubrovniku zaslužuje svaku moguću pohvalu, dok je tiskar Durieux iz Zagreba dokazao da je dorastao takvu složenom zahtjevu. Prijevod su obavile Graham McMaster, Milena Sokola i Nada Šoljan. Da je to bio delikatan posao, potvrdit ću primjerom. Prevoditeljica je Kanižlićev stih "Valja brodit, lađu vodit" prevela uzrečicom "Navigare necesse est" (p. 43). Domišljato, ali ne i vjerno rješenje! Inozemni je čitatelj uskraćen za Kanižlićev stih.

Pripada samoj naravi istraživanja da ono nikad nije okončano. Nameće se pitanje mogu li se pronaći i hrvatski prinosi navigaciji stariji od onih koje je u eksperimentalnom pogledu ostvario Vreman na putu za Macao, ili u teorijskom pogledu Paletin i Sagroević, a koji svi pripadaju 16. stoljeću? Ili, drukčije oblikovano: što je s 15. stoljećem? Ako ikad moguće istražiti rukopis rasprave Dubrovčanina Benedikta Kotruljevića o navigaciji, onda će to biti dragocjena nova spoznaja o prvom znanstvenom naporu u Hrvata iz područja navigacije. S Kotruljevićem, tako se je nadati, povijest navigacije u Hrvata bit će starija za još jedno stoljeće. Drugo je otvoreno pitanje kako još bolje istražiti prinosu u 18. stoljeću, koje je i inače zapostavljeno u povijesnim istraživanjima, čemu je upravo Franušićevom zaslugom dan snažan poticaj (Bošković, Orlando, navigacijski problemi u tezarijima pijarističkog kolegija u Dubrovniku). To je vrlina Franušićeva rukopisa koju će prepoznati tek znalac. Zato Franušićeva Povijest navigacije u Hrvata, kojoj nitko neće moći oduzeti da je prva povijest navigacije u Hrvata, ne obilježuje kraj istraživanja, nego postaje prvim medašem kojem ćemo se vraćati nakon 20 ili 30 godina, nakon jednog stoljeća, i moći odmjeriti što su istraživači otkrili novo o milenijskom umijeću plovidbe što ga dostigoše Hrvati. Zgusnuto u zaključnu misao ova je knjiga vrijedan doprinos istraživanju hrvatskog znanstvenog naslijeđa i zapečaćeni dokaz što je jedan mali europski narod, pogleda uprta prema morskoj pučini, namro baštini čovječanstva.